

מאיר ע"ן

אל ספר הושע

מאת

מאיר איש שלום

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

הוצאה מיוחדת מתוך המאסף "זכרון לאברהם אליהו אשר י"ל
למלאת שבעים שנה להד"ר א. א. הרבבי

ווינא

תרס"ט

מאיר עין

אל ספר הושע

מאת מאיר איש שלום (ווינא).

הקדמה.

ארבעה נביאים נתנבאו בזמן אחד: הושע ישעיה עמוס ומיכה. בהושע כתיב בימי עזיה יותם אחו יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל. ובישעיה כתיב אשר חזה על יהודה וירושלים בימי עזיהו יותם אחו יחזקיהו מלכי יהודה. ובעמוס כתיב, אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. ובמיכה כתיב, בימי יותם אחו יחזקיה מלכי יהודה אשר חזה על שמרון וירושלים. ואף שלא נזכר כאן עזיהו, אפשר שכבר נבא בימיו. ולפי שמלך יותם בימי אביו מיום שנצטרע הזכיר את שמו ולא את שם אביו. ונבואותיו של הושע נקראו דבר ה' אשר היה אל הושע. וכן של מיכה דבר ה' אשר היה אל מיכה המרשתי. אמנם של ישעיה נקראו חזון ישעיהו בן אמוץ, ושל עמוס נקראו דברי עמוס אשר היה בנקרים מתקוע. ונזכר ירבעם לפי שהיה מלך חשוב שירש מלכותו מאבותיו, אבל הבאים אחריו לא הזכיר לפי שלא היו ראויים למלוכה ולא הגיעו לה אלא עיי רציחה ושפיכות דמים. והספוק הראשון וקצת מהספוק הב', תחלת דבר ה' בהושע, היא כעין הקדמה. ואמרו דבר ה' בהושע הוא כענין אמרו רוח ה' דבר בי (שיב כיג ב'). וכן כתוב הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במדבר יב ב'). אולם מי כתבו אם הושע בעצמו או אחד מתלמידיו אין בידנו להכריע. ובסיום הספר כתב אותו הסופר, מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ומשעים יכשלו בם, שאין זה סיוע הנבואה האחרונה אלא של כל הספר. וכעין זה כתב הרד"ק. ובענין הבנת מליצת הנביאים וסגנון לשונם כתב רש"י ז"ל כפי ייג ססוק ט', והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב. ואפשר את דבריו. נמצא דברים במקרא שתחלתם היו בכתב כמו ואלה דברי הספר וגו'

(ירמיה כ"ט) והרבה כמוהם אף שלא נזכר בהם שהם דברי ספר. ואלו הדברים מסודרים בסדר חוקי הגיון ודיבורים שלימים, והבנתם נקלה. אמנם רוב דברי הנבואות לא נאמרו מן הכתב, אך רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם והם מדברים קבל עם, וכל העם רואים תנועות כל גופו ועקימת שפתיו ושינויי תמונת פניו, ושוטעים את קולו כשהוא מגביה או משפיל את קולו ואת כל מנגינותיו שהן אם בתמהון, או כמתפלא או כמרגיז או כמחפש או כמנחם או כמתחנן, וכדומה לאלו ההרגשות שבלבו והם על שפתיו, וע"כ דיבוריו לפעמים מקוטעים ויותר הוא מרמז ממה שהוא מדבר, וע"כ ההבנה בקריאת אלה הדיבורים מן הכתב קשה מאד, שהקורא צריך שיצייר בדמיונו שהוא שומע את הנביא מדבר ואז יבין מה שהוא קורא מן הכתב, וע"כ הרבה דברים שבתחלתם נראים שאין להם פירושו, יהיו הדברים מיושבים על הלב למבין בלשון המקרא. ועפ"י זה הדרך הלכתי בפירושי את הספר:

א.

סימן א' וב' הם נבואה אחת.

חלק א' עד סוף פסוק ה'. חזיון ופירושו עמו, כחולם חלום ופתרונו עמו. החזיון הוא שיקח לו הנביא אשה ובניה והיא אשת זנונים ובניה ילדי זנונים, ופתרונו כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה'. וענינו של החזיון הזה הוא שהמשיל עיר הממלכה שהיא עיר ואם בישראל לאשת זנונים והעם לבני זנונים תחת אשר יהיו בנים לה' אלהיהם, וקרא שם האשה הזאת נמר בשם כליון מלשון כי נמר חסיד (תהלים י"ב ב') יגמר נא רע רשעים (שם ו' י'). וקראה בת דבלים מלשון דבלת תאנים, ושם הזווגי דבלים הוא כענין המשל שני דודאי תאנים כירמיה כ"ד, דבלת תאנים הטובות ודבלת התאנים הרעות. והנה בחזיון נולד לו בן וקרא שמו יורעאל, והוא מלכותו של ירבעם בן יואש, והפתרון כי עוד מעט ופקרתי את דמי יורעאל על בית יהוא וגו', וכמו שחרגם יונתן, ואסער דם פלחי טעותא דאשר יהוא ביורעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו אינון למטעי בחר עגליא דכבית אל בכן אחשביניה דם זכאי על בית יהוא: פסוק ו' וז'. החזיון היא הכת לא רחמה, הפתרון הוא על חולשת המלכים אחרי ירבעם. זכריה, שלום, מנחם בן גרי ופקחיה בנו. וכחזיון ותגמל את לא רחמה, פתרונו הוא סקח בן רמליהו. ופ"י כי נשא אשא להם, כפירשיי אהלך להם מנת כוסם, ואומר ואת בית יהודה ארחם לעתיד ולא בימי אחז שחשב לה'ושע בקשת ובחרב ובמלחמה וגו'. ונתקיימה נבואה זו בימי חזקיהו מלך יהודה:

פסוק ח' וט'. פתרון החזיון הוא הושע שגלתה הארץ בימיו:

ב.

פסוק א' ב' וג'. והיה מספר וגו', כנולה ירכו ולא ימעטו וכפירשיי עפ"י הספרי, ונקבצו יחדו ולא יתצו עוד לשתי ממלכות, ושמו להם ראש אחר את דוד

מלכם ועלו מן הארץ, כענין ועלה מן הארץ (שמות א' י') שיעלו מעלה מעלה ולא ישכבו ארצה. ואמר הנביא לבני יהודה אמרו לאחיכם עמי וגוי, שתחסם את מליצותיו במשל החזיון. ואמר כי גדול יום יורעאל, כענין שאמר להלן וזרעתי לי בארץ וגוי: פסוק ד' ה' וי'ו. הנביא שב למעמד שהוא עכשו. ואמר ריבו באמכם, היא עיר הממלכה. זנוניה ונאסופיה, הם תכשיטין ובשמים המעוררים תאוה. פן אפשיטנה ערמה וגוי, ידבר על עיר הממלכה. וכעין שאמר ישעיה איכה היתה לזונה קריה נאמנה (א' כ"א):

פסוק ז' ח' וט'. כיון שהזכיר ואת בניה לא ארחם וגוי, חוזר וקובל עליה כי זנתה אמם וגוי. לכן הנני שך את דרכך בסירים. מרוב התמרמרות וכעס ידבר כאילו היא עומדת לפניו, ואחיב ישוב לדבר בלשון נסתר, וגדרתי את גדרה וגוי, עד שתבא לידי הכרה ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון וגוי:

פסוק י' וי"א. ועריין לא נח רוחו והוא חוזר על מעשיה ועל עונשה מדה כנגד מדה, והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה וגוי, לכן אשוב ולקחתי וגוי:

פסוק י"ב וי"ג י"ד וט"ו. והנה הוא מוצא קורת רוח בהענישה בפרהסיא ובסומבי, ועתה אנלה את נבלותה לעיני מאהביה וגוי, והשבתי כל משושה, ולא תשב עוד חחת גסנה ותאנתה, כי אם והשמתי גסנה ותאנתה וגוי. ופקדתי עליה את ימי הבעלים וגוי ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה נאם ה':

פסוק ט"ז י"ז י"ח וי"ט. אחר ששפך את רוח קנאתו נתקרה רעתו. וחוזר אל דבריו האחרונים ואותי שכחה ואמר לכן הנה אנכי מסתיה וגוי. ושב אל מה שאמר והיה מספר וגוי, ואמר והלכתיה המדבר. כלוי בגולה והוא מדבר העמים כמו שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים (יחזקאל כ' ל"ה). שם אדבר על לבה ומשם אתן לה את כרמיה. היא ימעתה ויסיה כענין שאמרה שולמית כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א'), לפי שאהבת דורים נמשלה ליינ עיב ימעת אשת חן היא כרמה. והעמק העכור בגולה יהיה לה לפתח תקוה כימי צאתה מארץ מצרים כימי נעוריה, והיה וגוי תקראי אישי וגוי, יסה סירשו רשיי אישי, לשון אישות וחיבת נעורים. בעלי, לשון אדנות ומורא, ונשתמש במליצתו בשם עמק עכור הנודע. ואמר שלא תקרא לו עוד בעלי, כדי להסיר שמות הבעלים מפי הנזכרים בשמם, בעל ברית בעל גר בעל המון וכדומה:

פסוק כ'. בפסוק זה עוב את המשל לבשר בלשון צח ומפורש העתירות שתכאנה להם אחרי גלוחם. ויסה סירשו הרדיק.

פסוק כ"א וכ"ב. הוא חוזר אל המשל ומדבר אליה בנכח, לפרש מה שידבר על לבה שאמר לעיל.

פסוק כ"ג כ"ד וכ"ה. הוא סיום הנבואה בהנמחה טובה על העתיד ושיהיה שם יורעאל אות לטובה והשמות המורים על רעתם יהפכם לשמות המורים לטובה. שיקראו רחמה ועמי אתה:

ג.

נבואה קצרה במשל ודמיון כנבואה הראשונה, והוא חיון ופותרונו עמו. ואמר ואוהבי אשישי ענבים כלוי שאלו שאינם פונים אל אלהים אחרים הם הולכים אחרי תאות לבם, וכמו שפירשיי. ואמר ואכרה לי וגוי, ענין המשל לדעתו, החומר הוא לי סאה ולתך מיו סאה והיינו מיה סאין. ואם נצרפם לאיפה איפה הם מיו איפה, שהאיפה גי סאין. ונמצא מנין האיפות כמנין הכסף מיו. והאיפה עשרה עומר נמצא שהם קינ עומר שיספיק למאכלה לקינ יום. וכנגד כל איפה כסף א' לשאר צרכיה חוץ מהלחם. וקינ יום אלו רמו לקינ ירחים שהם ייב שנים פשוטות וששה ירחים, ואם נחשוב ד' עבורים לא יהיו כי אם ב' ירחים. וזה הומן הוא שאמר עליו כי ימים רבים ישבו בניי אין מלך וגוי אחר ישונו ביי ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וגוי. כיצד בשנה הרביעית למלך חוקיה וגוי עלה שלמנאסר וגוי (מיב יח ט') וכבר כבש בעלותו את כל הארץ אף שהוצרך ג' שנים לכבישת שומרון כדכתיב ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים (שם יב ה') ובארבע עשרה שנה למלך חוקיה עלה סנחריב מלך אשור וגוי (שם יח יג) הרי י' שנים, ונאמר שם וזה לך האות אכול השנה ספיה ובשנה השנית סחיש, ואז ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים. וקצב הנביא מנין מסויים קינ ירחים, ועליהם אמר ימים רבים תשבי לי:

ד.

נבואה זו נאמרה עכ"פ טרם שעלה פקה עם רצין על ירושלים למלחמה, שעדיין היה שלום בין ישראל ויהודה, שכן מוכיח אמרו, אם זנה אתה ישראל אל יאשם יהודה וגוי להלן מיו. אבל אין להכריע באיזה זמן מיוחד נאמרה. פסוק א' ב' וג'. ריב לה' עם יושבי הארץ על רשעתם ועל כן תאכל הארץ ואמלל כל יושב בה. ואמר ואין דעת אלהים בארץ, שהם חושבים לרצותו בקרבנותיהם ואינם יודעים כי ה' אוהב משפט וצדקה בארץ. וירמיהו הוא אומר אביך הלוא אכל ושחה ועשה משפט וצדקה או טוב לו, דן דין עני ואביון או טוב, הלא היא הדעת אותי (ליב טיז). ופיי סרצו, רבו, כמו כן ירבה וכן יסרץ (שמות א' ייב). ודמים בדמים, דברים שהעושה אותם דמיו בראשו וכתרגומו וחובין על חובין מוספין. ועל כן תאכל הארץ ותהיה שממה וירבו המורפים והדורסים להשחית חיה ועוף ודגים הנצרכים למין האדם:

פסוק ד' ה' ויי. אך איש אל ירב ואל יוכח איש, הביא דרך התול דברי העם המראים עצמם לאוהבי שלום ומנוחה ואומרים תמיד אך איש אל ירב וגוי, והוא שם דבריו אלו באותם הפסוקים אל הכהן הראש. ואמר אליו דרך התול ועמך כמריבי כהן, ולפי שהם מריבו הוצרכו לאוהרה בו. ובאמת אינם מריבו כי ככהן כן העם. ואמר אליו וכשלת היום, שאתה נכשל בדברים הברורים כיום, וכשל גם נביא

לילה. ולא תועילהו נבואתו בדברים שאינם ברורים כי נסתם ממנו חוון בעון הדור, ודמיתי אמך. היא עיר הממלכה שאין לה כהן ונביא לחמכה וליעצה. ואמר אליו כי העם משוללי דעת כי אתה הדעת מאסת ומגמתך להחשיך בהם המאור — למען ישלוט הוא וכניו בהם. — ועיב אמר לו ואמאסך מכהן לי ותשכת תורת אלהיך אשכח בניך גם אני:

פסוק ז' ה' וט'. דבריו האחרונים ואמאסך וגו' אמר בשם ה'. כאומר נאם ה', והסמיך להם דברי ה' שאמר שאלו הכהנים כרבים כן חטאו לי. ופי' כרבים כגדולתם. ועל כן כבודם בקלון אמיר. ואמר אלה הכהנים אוכלים חטאת העם ועל כן הם מצפים לעון העם. ישאו נפשו, כמו ישא נפשו, רשי'. והיה כעם ככהן ואפקוד עליו דרכי העם ומעללי העם אשיב לו כי הוא הסיתם:

פסוק י' י"א וי"ב. ועתה ידבר ממעמד העם, ואכלו ולא ישבעו וגו'. הונו את העם ולא ירבו ויפוצו. ואמר בלשון החול, כי את ה' עובו לשמור שלא ישבע ולא יפוצו. ופי' את ה' עובו לשמור הוא כענין ויעוב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (שיב טו טז). והנה מעמד העם זנות ויין וגו' עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו, כי עובו דרך תבונות והולכים בדרך הקוסמים לשאל בעצם ובמקלם, וכמו ששנו בספרי שופטים פ"י קע"א איהו קוסם, זה האוחז במקלו ואומר אם אלך לא אלך, כי ברוח זוננים התעה הכהן אותם ויונו מתחת אלהיהם:

פסוק י"ג וי"ד. ועתה ידבר מחוקות העם בעבודתם. על ראשי ההרים יבחו וגו', וחזור ושם פניו כלפי העם ומדבר להם בנוכח, על כן תזנינה בנוחכם וגו' לא אפקוד על כלותיכם וגו' כי הם הכהנים עם הזונות יפדרו ועם הקרשות יבחו, ומה יעשה העם שלא יחטא, ועם לא יבין ילכט, ישתבש בדעתו כפי' הראביע והרד"ק: פסוק ט"ו עד סוף. אם ונה אתה ישראל למה תחטאו את יהודה. בחרו לכם מקומות אחרים ולא המקודשים מימי האבות והנביאים הראשונים נלגל ובית אל. — וקרא בית אל בית און לסי ששם הועמד העגל. — שלמי שאלה המקומות מקודשים מימי קדם גם בני יהודה באים ועולים להם, ואל תשבעו חי ה', שבוה אתם מתעים את בני יהודה להאמין בכסם. ויאמר אל בני יהודה, כי כפרה סדרה סדר ישראל. עתה ירעם ה' ככבש במרחב שסופו למכת יובל כשישמן בשרו, אפרים הוא חבור עצבים הנח לו ואל תחבר אליו, סר סכאם ואינם שכורים שאינם יודעים בשכבם ובקומם הנה הונה הונו, כי מגיניה הם הכהנים והשרים אהבו הבו קלון. והסרה הסדרה הונו צרר רוח אותה בכנפיו. ורוח משמש זכר ונקבה ועיב אמר צרר בכנפיה, וסוף סוף ויבשו מזבחתם.

ה.

נבואה זו נאמרה כנראה בימי מנחם בן גדי אשר מלך על ישראל עשר שנים בשמרון, שהוא משנת שלשים וחשע עד ארבעים וחשע לעזריה הוא עזיהו מלך יהודה (י"ב טז יז). והנה עזיהו נלחם עם שכניו סביבו וינצחם וגם העמנים נתנו

לו מנחה (דהייב כיו). גם יוחם בנו נלחם עם העמונים וינצחם (שם כ"ז ה') ומנחם לכד את המלוכה בשמרון אחרי הרגו את שלום ויכה את חפסח אשר על נהר פרת. ומראין הדברים שמלחמה זו הייתה ערוכה נגד דמשק וחמת אשר השיב ירבעם ליהודה וישראל (מ"ב י"ד כ"ח). ומעתה ההיא היה שלום בין יהודה וישראל. וכתוב בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו, ויצא מנחם את הכסף ונוי וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ (שם מ"ז י"ט ז''). ולא פירשו הכתובים תכלית ביאתו של פול. ואי אפשר לפרשו אלא שמנחם שלח אליו שיבא לעזרה לו. וכעין ששלח אחוה אל תגלת פלסר (שם מ"ז ז'). והעזר שהיה צריך היה כנגד דמשק וארם שפרקו עולם ששם עליהם ירבעם, גם היה צריך סיוע להחזיק הממלכה בידו כי לא הומלך רק ע"י הרצח שהרג את שלום והכביר פול את עולו על כל ארץ דמשק ועל שבטי ישראל אשר מעבר לירדן מורחה כמיש בדהייא (ה' כ"ו). ובדהייב לא נזכר פול הא למדנו שלא הגיע לארץ יהודה. ובלי ספק שמלכות יהודה החזיקה את מלכי ישראל החלשים להיות עמהם בשלום. שאם לא כן מאיבן יבואו אל ארץ בני עמון. כי אין לבני יהודה מעבר אליהם, גם כי יעברו את הירדן בארץ בנימין. כי אם דרך גלעד אשר למלכות ישראל.

פסוק א' ובי'. שמעו זאת הכהנים ונוי. דברי תוכחותיו הם על הכהנים בראש כי הם מנהלי העם. ובית המלך הזכיר באחרונה שלא היו חשוכים בעיניו. ועיקר המשפט הוא לכהנים, כי פה הייתם למצפה, היא מצפה בארץ בנימין אשר שפט שם שמואל הרואה (שי"א ז' מ"ו) ושם קבץ את ישראל להלחם בפלשתים. וכתב בעל תבואות הארץ, שהעיר היתה על הר גבוה ולכך נקראת מצפה. והיא מצפון לירושלים נוטה כלפי מערב. ורשת פרושה על חבור. הר חבור היא ביששכר. וכי הרים הם שני גבולים בצפון כלפי מזרח ובדרום כלפי מערב וביניהם ממשלת בית יוסף אפרים ומנשה ומשם מצורתם פרושה על כל שבטי ישראל לצוד אותם כעוף השמים וכרגי הים. ושחטה. היא מלשון חץ שחוט ויתפרש אם בחילוף וי"ן כש"ת מן שחו או מן שטח בחילוף האותיות. ומקום הלכירה בפה או ברשת נקרא שחטה. ואמר שאותה העטיקו השמים האלה כדי שלא יבינו הנלכדים שהם בפה או ברשת עד אשר ילכדו. ואני מוסר לכלם. כמו מוסר מעיר (ישעיה י"ז א') כלוי מרוחק להם. שהשמים האלה הסירו אותי מהם שלא יפנו אלי עור. וזה הנביא קרא את כלל האומה בני שמות אפרים ויהודה השבטים הראשים, וישראל שאר השבטים בכלל. והרשת על חבור ללכוד את ישראל והפח למצפה ללכוד בנימין ויהודה.

פסוק ג' ודי'. אני ידעתי אפרים. בחרתיו והגדלתיו. כמו כי ידעתי (בראשית י"ח י"ט), ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב) אשר ידעו ה' (דברים ל"ד י'). וישראל לא נבחר ממני. כענין לא נבחר עצמי (תהלים קל"ט מ"ו) ושמתי תמיד עיני עליהם. כי עתה הונית אפרים. הבאת אותה לידי זנות ונטמא ישראל. ומעלליהם לא יתנום לשוב כי רוח השולט בקרבם הוא רוח זנונים, ולא ידעו את ה' כי מוסר הוא לכלם.

פסוק ה' וי'ו. וענה גאון ישראל בפניו. כתרנומו וימאך יקר ישראל ואינון חזן. והקל במקום סיעל. כשל גם יהודה עמם. כמו שאמר בנבואה הקודמת אם וזה אתה ישראל אל יאשם יהודה. בצאנם ובבקרם וגו'. תחת אשר יבקשו את ה' בלבם ונכפשו הם מבקשים אותו בצאנם ובבקרם, ולא ימצאו אותו כי חליץ מהם. פסוק ז' סיוס. בה' בגדו כי בניס זרים ילדו, שאינם בניס לה' אלהיהם. עתה יאכלם חרש את חלקיהם. כלו' בחדש אחר, כמו ואכחיר את שלשת הרעים ברח אחד (זכריה י"א ח'). כי יאכל את נחלתם בחדש אחר. ואמר יאכלם לחיווק. כמו ותראהו את הילד (שמות ב' ו').

ה.

פסוק ח' וגו'. נבואה זו נאמרה בימי אחז וסקה. ששלח אחז אל תלגת סלאסר (מיב ט"ז ז') והוא הראשון אשר הקל את הארץ (שם ט"ז כ"ט) ואת רצין מלך ארם המית (שם ט"ז ט'). והניח את סקה כדי להכניע את יהודה כמיש בדה"ב (כ"ח כ') ויבא עליו תלגת סלאסר מלך אשור ויצר לו ולא חוקו וגו' ולא לעזרה לו. פסוק ח'. תקעו שופר וגו'. שיאספו לעמוד לעזרה לאפרים, ופי' אחריו בנימין כמו מני אפרים שרשם בעמלק אחריו בנימין בעממך (שופטים ה' י"ד) כי בחלק הצפוני שבבנימין היו אחרי אפרים, שהרי ירבעם העמיד העגל האחד בבית אל, ובעשא מלך ישראל בנה את הרמה (מ"א ט"ז י"ז) ונבעה ורטה סמוכים היו כמיש ולנו בנבעה או ברמה (שופטים י"ט י"ג). ואין אלו דברי הנביא אלא כך הכריוו בבנימין והנביא חוזר את דבריהם ומשיב עליהם. פסוק ט'. ונבא עליהם. אפרים לשמה וגו'. ואמר הודעתי נאמנה. למדנו מכאן שהזהירם הנביא מהתחבר עם רצין מלך ארם. פסוק י'. היו שרי יהודה כמסיגי גבול. שקשרו קשר להמליך את בן טבאל כמו שאמר בישיעיה (ח' י"א וגו'). פסוק י"א וי"ב. עשוק אפרים וגו'. ופי' כי הואיל הלך אחרי צו, אחרי צותא וחברות כלו' לצות ולהתחבר עם רצין. וסופם שיענשו שניהם אפרים ויהודה ואני כעש וגו'. פסוק י"ג וי"ד. וירא אפרים וגו'. וילך אפרים אל אשור, כבר בימי מנחם כשבא סול מלך אשור. וישלח אל מלך ירב, הוא יהודה, רשיי וראביע. ולשון קצרה במקרא, ולא יועיל לכם כי אנכי כשחל וגו'. פסוק ט"ז סיוס. אלך אשובה וגו'. כי לא אשכון לא כאפרים ולא ביהודה. היא ובסוף ישחרנני.

ו.

נבואה זו נאמרה בימי יחזקיהו אחרי מסלת מנחריב ואחרי קומו מחליו. בשנת שש למלכותו נלכדה שמרון (מיב י"ח י') וכבר טהר יחזקיהו את בית ה' בשנה

הראשונה (דהייב כיט ו'). ולאחר לכירת שמרון עשה את הפסח כמיש (שם ל' ו' וגו') שובו אל ה' וגו' וישב אל הפלטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור וגו', ובשנה ייד למלכותו עלה עליו סנחריב, ובאותה שנה חלה שהרי נאמר לו והוספתי על ימך חמש עשרה שנה (מיב ב' ו'), וכל ימי מלכו היו כיט שנה (שם י"ח ב' ודהייב כיט א'). וישעיה אמר לו הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה' (מיב ב' ה'). והנה הרבה משבטי ישראל נתיישבו ביהודה (דהייב ל"א א' וי"ו). ואולי אף הושע נר ביהודה. וכל תשובת העם לא היחה אלא לפנים, שהרי מיד אחרי מותו חזר מנשה לכנות הבמות ולהקים סוכחות לבעל (מיב כ"א ג') ומנשה מלך רך בן י"ב שנה היה. ונסדרה הנבואה הזו כאן להסמיך לכו ונשובה וגו' אל אלק אשובה וגו'. וכאמרם בספרי בלק כי יש פרשיות שהם סמוכות ורחוקות זו מזו כרחוק מורח ממערכ.

פסוק א' ב' וגו'. לכו ונשובה וגו' כי הוא טרף, ע"י מלכי אשור. יחינו מימים וגו'. נשתמש בדברי ישעיה הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה', שהיו הדברים מסודרמים בפי העם. ויבוא כנשם וגו'. שבשנת המלחמה היחה בצורת כמיש ובשנה השלישית זרעו וגו' (מיב י"ט כיט) ועל אותה שעה הוא אומר ונתן מסר ארצך אשר תורע וגו' (ישעיה ל' כ"ג) וע"כ הוכיר ויבוא כנשם לנו, וכן אמר ישעיה (שם שם כ') בלשון צחות ונתן ארני לכם לחם צר ומים לחץ (ע"ד עתה) ולא יכנף עוד מורדך (מלשון יורה ומלקוש) והיו עיניך ראות את מורדך (מלמדך להועיל לך). פסוק ד' ה' וי"ו. מה אעשה וגו'. לפי שהמשיל חסרי ה' בנשם ובמלקוש אמר שחסדם כענן בקר וגו' וכל מה שעשיתי ע"י נביאי לחלית שחזרו אנשי חסד עשיתי, על כן חצבתי וגו', בלב האבן שבכם חצבתי על ידי הנביאים, והשתמש בלשון חצב כלפי הלב כענין שאמר יחזקאל (י"א י"ט) והסרותי לב האבן וגו', וכענין שאמר ירמיה (ל"א ל"ב) נתתי תורתי בקרבם ועל לוח לבם אכתבנה. הרגתים באמרי פי. שמסרו הנביאים נששם על הדבר, כענין שאמר משה הרגני נא הרג (כמדבר י"א מ"ו) ואליהו אמר קח נפשי (מ"א י"ט ד'), וכל זאת קבלו עליהם למען שיצא משפטך לאור. כי חסד חסצתי וגו'. ואל תחשבו כמה שעשיתם את הפסח ובערתם הכמות שמלאחם בואת את רצוני, כי אני חסץ חסד ורעת אלהים, וזה הוא כי ה' אזהב משפט וצדקה (לעיל ד').

פסוק ז' ח' וט'. הנביא מדבר לעצמו בשם ה' יח'. והמה, אותם המביאים זבח ועולות, כאדם עברו ברית, כל' בני אדם סחותרים בשפל המדרגה, כענין שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהלים ס"ב ז'). שם במקום שמקריבין זבחים ועולות, בגדו ב'. גלעד. ב' השנבים וחצי מנשה אשר מעבר לירדן מורחה נקראים בכמה מקומות בכלל גלעד. ואמר שהיחה קריית פעלי און ונענשה שהיא עקבה מדם שנשפך בה ע"י פול ותלגת פלנר מלכי אשור (דהייא ה' כ"ה וכ"ו), ופי' עקבה רמוסה בעקב. מענין ועקבותיך לא גודעו (תהלים ע"ד כ') צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א' ח'). ומה היו מעשיהם הרעים, חזר כהנים דרך ירצחו שכמה. ופי' שכמה כתרנונו כחף חר, והם כאיש גדודים המשליך חכה על

עוכרי דרך. וכחכי. יויד במקום היא והוא פיעל מן השם חכה, ומפרש אחיב למה המשילם כך, כי ומה עשו, וכמיש בדהיא שם וימעלו באלהי אבותיהם ויונו אחרי אלהי עמי הארץ.

פסוק י' וי'א סיוס. ראיתי שערוריה. מלשון התאנים השוערים (ירמיה כי"ב י"ב) ראביע. שם זנות לאפרים וגו'. כמיש לעיל (ה' ג') כי עתה הונית אפרים נטמא ישראל. גם יהודה שת קציר לך. ענינו נטע, כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד ט'). בשובי שבות עמי. שהיו ביהודה המחזיקים ירי אפרים בעבודת הבעל והאשרות והיתה זאת ממוימת כהני אפרים, וחשבו לאחד עיי כך את יהודה ואפרים וצור וצידון נגד מלכי אשור. ומיד שנסתלק יחזיקו ומנשה היה גער ורך, נעשו הדברים בפומבי ובפרהסיא מטעם המלך כמסופר (מיב כ"א ג'), ונאמר שם, ונשיתי על ירושלים את קו שמרון וגו' (שם י"ג). והנה התחילה שבות העם בימי חזקיה כמיש בדהיב (ל' ט') ולשוב לארץ הזאת, וכמו שנבא ישעיה, והיה ביום ההוא יחכט ה' וגו' (ביר, י"ב וי"ג) וראוים היו לנאולה אלא שגרם החטא:

ז.

נבואה זו נאמרה אחר שעלה רצין ופקח להלחם על ירושלים ולא יכלו עליה (מיב ט"ז ה' וישעיה ו' א') והיתה תקות הנביא כי ראשי בני אפרים אשר הסכו עפי עורר הנביא את הצבא להשיב לבני יהודה את השביה ואת הבזה ויעשו עמם חסד, כמסופר בדהיב (כ"ח ט' עד ט"ו), ואשר בלי ספק לא היה הרבר ברצון ספק רק הוכרח עפי ראשי בני אפרים, כי הם המה יחזקו את מלכות בני יהודה ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (לעיל ס"י ג'), כי טוב להם עבוד את זרע דוד מעבוד למרצחים, כי כל המלכים אחרי ירבעם וזכריה בנו לא ישבו לכסא מבלי רצה. ועכ"פ היתה תקוה לשלום בין אפרים ויהודה כשנכזבה עצת ספק ורצין, וכאשר היה שלום בימי אחאב וכימי ירבעם בן יואש. ועל אותו הזמן אמר כרסאי לישראל. פסוק א' וב'. כי פעלו שקר. שהחזיקו את הקשר ביהודה להמליך את בן טבאל, כמסופר עליו בישעיה (ח' י"ב) לא תאמרין קשר וגו'. ויד אפרים היתה בין הקושרים כמיש ישעיה שם והיה למקדש וגו' לשני בתי ישראל וגו' (שם י"ד) אלא שעיקר דברי ישעיה הם לבני יהודה ודברי הושע הם לבני אפרים. ונגב יבא וגו'. קרא לבן טבאל נגב, כענין וינגוב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ז ו'). פשט נדוד בחוץ. ענינו כמו וכני הגדוד וגו' ויפשטו בערי יהודה וגו' (דהיב כ"ה י"ג). ופי' בחוץ בפרהסיא לעין כל. ובל יאמרו ללבכם וגו'. כתרנומו לא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גלין קדמי וכן פי' רש"י ראביע ורד"ק. נגד פני היו. כליו מתחלה והיאך לא אזכור אותם. והוסיף זאת לחזק הדבר.

פסוק ג' ד' וה'. הנביא שב אל סבות המאורעות האלה כמיש לעיל (ד' י"א) זנות ויין וגו', ואמר (שם י"ח) סר סבאם וגו'. וכענין שאמר ישעיה (כ"ח) הוי עפרת גאות שכורי אפרים וגו'. ברעתם ישמחו וגו'. כי מגיניה אהבו הכו קלון. כלם מנאפים

וגוי, עיי ראביע, וכמו שהתנור בוער עיי האוסה כך הם כולם מנאפים עיי המלך והשרים. שהם המתעים את העם כרי שלא יבוא לחשוב על מצבו ומעמדו אלא ישמנה בורסת התאונות. ישבת מעיר וגוי. מעיר שם מלשון אם תעירו ואם תעוררו (שהשיש ב' ז'). ולא ישבות המעיר את הלהב רק מלוש בצק עד חמצתו. יום מלכנו וגוי. הוא יום שהועמד המלך כתרנומו. החלו. פעל עומד, ויונתן תרנמו שריאו כמו החלו, והמלך משך ירו את לצצים.

פסוק ו' ז' וחי. כי קרבו וגוי. בארבע לעשות רשע הם מכינים לבם לכך כמו שמכינים את התנור. רשיי. כדי שיהיו מוכנים עד בא אפהם שהוא המלך עם שריו. ובקר כבואו הוא בער וגוי, בער הוא פעל יוצא, ועייכ כלם יחמו וגוי. כל מלכיהם נפלו וגוי, הנביא עוב את המשל ומפרש את דבריו, ומה יהיה סוסם, אפרים בעמים הוא יתבולל, ושב הנביא אל המשל ואמר אפרים היה עונה בלי הסוכה, כתרנומו דמן לחררה דעד לא אתהפכת אתאכלת.

פסוק ט' וי'. הנביא סי' ענין המשל עונה בלי הסוכה שמצר אחת היא מתחרת והצר השני אינה מרגשת ברבר, אכלו זרים כחו וגוי. וענה גאון ישראל וגוי. חזר אל מליצתו לעיל (ה' ה').

פסוק י"א וי"ב. מצרים קראו אשור הלכו. בספר מלכים ודהיי לא נזכר רק כי בימי מנחם בא פול מלך אשור ויתן לו מנחם אלף כנר כסף להחזיק הממלכה בידו (מ"ב ט"ז י"ט). וכימי סף בא תגלת פלאסר עיי שקראו אהו, אמנם ממצרים לא שמענו רק בימי הושע מלך ישראל ומכאן למרנו שכבר קודם לזה שמו בטחונם על מצרים. כאשר ילכו וגוי, נמשך על אשור הלכו. איסירים כשמע לעדחם, כתרנומו יסורין אייתי עליהון על דשמעו לעצתהון, שהעדה היא היועצת את העם.

פסוק י"ג וי"ד. ואנכי אפרם וגוי. כתרנומו ואנא הויתי פריק להון. והמה דברו עלי כובים. כענין שנאמר ויחפאו בניי דברים אשר לא בן על ה' (מ"ב י"ז ט'). וכדברי האנשים והנשים לירמיהו (מ"ד ט"ז וגוי) ולא זעקו וגוי. גם אם יילילו על משכבותם לא זעקו אלי בלבם. ואם יתגוררו על דגן ותירווש, או יסורו כי וכתרנומו מדרו בממרי. מלשון סורר. כלוי בין אם רע להם, בין אם טוב להם, הם מורדים בי. פסוק ט"ז וט"ז ס'ים. ישובו וגוי. כלוי ואם ישובו מהיות כלם מנאפים וגוי עיי הצרות, לא על. לא יסנו למעלה לאל עליון כי כמעט ירדו והיו כקשת רמיה ועיי רדיק. ובסוף ימלו בחרב שריהם. כי שריהם בועם לשונם גרמו להם כך. ומהו החרב, זו לעגם בארץ מצרים, אשר ילעגו הלועגים עליהם שבטחו על קנה הרצון מלכות מצרים.

ח.

נבואה זו בימי יחזקיהו נאמרה כשעלה סנחריב והציג הנביא את שטרן למשל לבת יהודה כעין שעשה יחזקאל (ט"ז, ט"ז וניא. וכי, ד', ליג וליג).

פסוק א'. אל חכך שופר. כתרנומו, ואולי הכיף מן חכך נמשך על שופר, כלוי כשופר. כנשר על בית ה'. זה היא ביאת מנחריב.
 פסוק ב' עד פסוק ט'. הנביא מראה לבני יהודה בירושלים אחריתן של בני אפרים וישראל בשמרון. כי עכשו בגולה לי יועקו ישראל אלהי ירענוך. כי נודע להם שמי בהכותי אותם. כי אויב ירדפו על אשר זנח טוב, ומדבר על העם פעם בלשון יחיד ופעם בלשון רבים. הם המליכו וגו'. כי מעת חורבן בית יהוא מלכו מרצחים. כספם וזהבם וגו'. כרלעיל (ב' י'). זנח ענלך וגו'. כלוי ענלך זנח את את שמרון. הרה אפי כם וגו'. אפי עכשו בשחם בגולה. כי מישראל וגו'. הוא חוזר לענין הענל, שאמר כי לא יוכלו נקיון, שזה הענל לא קבלו מאחרים אלא חטאת ישראל היא והם ארוקים בה. אעפי שרואים כי הוא חרש עשהו ויהיה לשבבים. ומה היה סוסם, כי רוח יזרעו וגו'. וכעין זו לקמן (י' יג'). ועתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו.

פסוק ט' וי'. הנביא חוזר על הדבר איך בא שהגלם מלך אשור והם עתה בגוים. כי המה עלו אשור בימי מנחם בן גד. שבא פול מלך אשור לפי שעלו אשור לקרא אותו. ואמר עלו כי הרוצה לעבור את סרת הוכרה לעלות לצפון. וכן מלכי מורח כשכאנו באו מצפון. ואשור היה פרא בודד לו, אלא שבני אפרים נתנו לו אתנן אהבים, אולם גם כי יתנו בגוים, לא יועיל להם כי עתה אקבצם אותם הגוים עליהם. ובאתננם התחילו מעט ממשא מלך ושרים, שסוסם ישומו עליהם, שרים סבירין ושרים, ותרנומו מלכין ושלטונין.

פסוק י'א י"ב וי"ג. כי הרבה וגו'. היו לו מוכחות שחטא והרבה עליהן. ואם אני ארבה לכתוב לו תורתי הנה נחשבו להם רובי תורתי כמו זר. ומה שהם זוכחים לי אינם לרצון. ופי' זכתי הבהבי, כמו לחמי לאשי. ושנה הנביא את סגנון לשונו אשר דבר בשם ה', ואמר כמדבר מעצמו, ה' לא רצם עתה יזכור עונם וגו'. המה מצרים ישובו, כלוי ילכו בגולה כמו שהיו במצרים בראשיתם. ואמר מצרים ישובו, תחת המה בגולה ילכו.

פסוק י"ד סיוס. וישבה ישראל וגו' ויהודה הרבה וגו'. כלוי בישראל בן יהודה. ושלחתי אש בעריו של יהודה ואכלה ארמנותיה של כל עיר ועיר.

ט וי'.

הנבואה הזאת נאמרה בחג האסיף בשנת בצורת. ואולי היא אותה השנה שדבר עליה עמוס סי' ד' פסוק ו' עד י'.

פסוק א'. אל תשמח וגו' גיל כעמים, גילת קציר ובציר. אהבת אתנן וגו' דימה אותה לזונה. ודרך הזונה שנותנין לה דגן באתננה רשיי. וכדרך שמסופר בכועז (רות ג') ושם הוא אומר ותקם בבוקר וגו' אל יודע כי באה האשה הגורן. לא נאמר כי באה אשה אלא האשה שעל כבודה חס.

פסוק ב' ג' וד'. יכחש בה, כמסורה סבירין כס. לא ישבו בארץ ה', כי יהיו נודדים ללחם בחוצה לארץ, וכמסופר מאליםלך ונעמי. ואמר ושב אפרים מצרים, שכבר ירדו אבותיהם למצרים מפני הרעב. ובאשור טמא יאכלו. שאף שעברו לבעל ולאשרות היו מקסדין על טהרת מאכליהם (עי' ריש חולין בענין טבחי דאחאב). וביחזקאל הוא אומר (ד' י"ג) ככה יאכלו בניי את לחמם טמא בגוים. לא יסכו לה' יין, כי כחש נפנם. ולא יערבו לו זבחים וגו'. כלו' ומה בכך, הרי זבחים לא יערבו לו שהם כלהם אונים להם שהאוכלים מתטמאים לטה. כך הם אחר שהקריבו מטמאים בחטאים.

פסוק ה' עד ט'. מה תעשו ליום מועד וגו'. כי בטלה שמחת החג ממארת הגורן והיקב. כי הנה הלכו משר. שר הוא נדרף עם כסף ורעב. והלכו מנוכד הרעב למצרים, רד'ק. ושם יגועון ובתיהם ואהליהם יהיו מאין יושב לקימוש ולחוח. ועתה ידעו להם ישראל אשר עשו כי באו ימי הפקודה וגו'. ומה היו דבריהם. היו אומרים אויל הנביא משוגע איש הרוח. וכמו שאמרו ליהוא על הנביא ששלחו אלישע למשחו. מדוע בא המשוגע הזה אליך (מ"ב ט' י"א). וחפס הנביא בלשונם ואמר שאלו הדברים הם על רב עונך ורבה המשטמה ששונטמים את מוכיחיהם. ובאמת הצופה של אפרים, כלו' הנביא, שהנביא הוא הצופה כמיש ביחזקאל (ל"ג ז'). והוא עם אלהי. שאינו אומר דבר מעצמו, אולם פה יקוש על כל דרכי הנביא. וישעיה (כ"ט ב') הוא אומר ולמוכיח בשער יקשון, ועמוס (ה' י') אמר שנאו בשער מוכיח וגו', וכמו שחשבו טויות על ירמיהו (י"א י"ט, וי"ח י"ח), ובבית אלהיו שמוכיח אותם שם שם היא המשטמה. והעמיקו הפח אשר יקשון לו בו, כמיש לעיל (ה' ב') ושחטה שטים העמיקו. כימי הנבעה. שהתנפלו בני בליעל על איש הולך לתומו. וכשאמרו להם בניי תנו את האנשים בני בליעל וגו' לא אבו בני בנימין וגו' (שופטים כ' י"ג), לפי שהנביא מוכיחם על הזנות (ד' י"א וי"ד. ה' ג' וד'. וז' ד'). גם דימה מעשיהם לזנות לעיל ב' וגו'. ולמה עושים כן לנביא, לפי שהוא יזכור עונם יפקוד חטאותם, ומקרא קצר הוא.

פסוק י' י"א וי"ב. והזכיר להם הנביא תועבות אבותיהם ומה היה סופם, והיה להם ללמוד מהם. ואמר כענבים במדבר וגו', והוא כענין ימצאהו בארץ מדבר וגו' (דברים ל"ב י'), והמשילים לענבים ולתאנה מענין האסיף, והזכיר להם מעשה בעל פעור שנצמדו לכנות מואב, ומה גורם להם הזנותם שכבודם שהם בנייהם וכנותיהם כעוף יתעופף שהם מקולקלים מלדה ומבטן ומהריון, והיא בהדרגה מהמאוחר אל הקודם. מהם מקולקלים משעת לידתן ומהם כבר מקולקלים בכטן. ומהם מקולקלים מיד בשעת הריון, ועכים אינם זרע של קיימא, כי אם יגדלו וגו' (יונהג תרגם הריון ועל דאחמנעו רגליהון מלאתחזאה בבית מקדשי. מלשון הראיון כמשנה דריש פאה. ואולי שמכאן יסדו זו המלה). כי גם אי להם וגו', כלפי שאמר נביא פה יקוש וגו' אמר כי גם אי להם וגו', בשורי כתיבין שיין וקריין סמך. רשיי עסיי המסורה.

פסוק י"ג עד סוף הסי'. אפרים. קרא הנביא את שמש בקריאה, שהשם אפרים מורה על פרייה ורביה, אבל בחטאם צור שתולה בנוה וגוי, הן להם ה'. מיר מה שחתן להם בעתיד. הן להם רחם משכיל וגוי. כל רעתם בנלגל. כמיש להלן (י"ב י"ב) בנלגל שורים זכחו, ושם היתה בימי הנביא כמה גדולה כרי שיתאחרו עם בני עבר הירדן. ובימי יהושע ובימי שמואל הנביא היה מקום מקורש ונכחר. והנה בדין ובית אל היו להם מזבחות לחטא, והרבו מזבחות בנלגל כמיש לעיל (ח' י"א). וכן עמוס אומר (ד' ד', ה' ה') והנלגל לא תבואו וגוי. ושם כל רעתם כי עשו שם מזבחות למען שלא יעלו גם בני עבר הירדן לירושלים, כי שם שנאתים וגוי. כי שם הוסיפו לחטא כמיש לקמן (י"ב י"ב). מכיחי אנרשם כלוי מארצי, הוכה אפרים. מלהיות סרה ורבה, שרשם יבש וגוי. ימאסם אלהי וגוי. על כן באה עליהם כל הצרה הזאת, וסוסם שיהיו נודדים כנוים.

פ"י ס"ס א' ו"ב. נפן בוקק וגוי. סרס המקרא ישראל שהיה ראוי להיות נפן שיעשה לו פרי, הנה הוא נפן בוקק כי כרב לפריו וגוי, הישיבו. ענינו ייפוי וקישוש והרבה בדחיל. הלך לבס. לעבודות הרבה למזבחות ומצבות עתה יאשמו וגוי. ס"ס א' ו"ד. כי עתה יאמרו וגוי, ולהלן (י"ג ט' עד י"א) הרחיב הדברים, דברו דברים, המלך ושריו, ומה היו דבריהם אלות שוא וזרות ברית של שוא (ומלת שוא מושך עצמו ואחר עמו) והמשפט פרח כראש וגוי, ועמוס הוא אומר ההסכים ללענה משפט וגוי (ה' ו'). וסרס המקרא וסרס משפט כראש על תלמי שדי.

פסוק ה' עד ח'. לענלות בית און. בית און הוא בית אל בכינוי שם גנאי, ואמר לענלות שכוון על שבט אפרים שנקרא ענלה גם כן. יגורו שכן שמרון, יחאספו השוכנים בעיר הממלכה, כמו יגורו עלי (תהלים נ"ט ד'). כי אכל עליו עמו, אבל על עצמו. וכמרו עליו יגילו, הוא מאמר מוסגר, והוא שנינה ולצון. כי יגילו הכמרים בהתאסף העם. ומלות יגורו יגילו גלה הן נוסלות זו על זו לצחות הלשון. על כבודו כי גלה ממנו. הוא נמשך אל עמו, כי העם יאכל על כבודו כי גלה ממנו, לפי שהענל יובל לאשור, והוא כענין גלה כבוד מישראל אל הלך ארון האלהים (שיא ד' כ"א). והמפרש על כבודו של ענל טועה כי נושא המאמר הוא לענלות כלשון רבים, ועוד הרי הענל עצמו גלה. גם אותו לאשור יובל וגוי, זה היה בשנת י"ב לאחו ויער ה' את רוח פול מלך אשור וגוי, רש"י. ואמר גם אותו, לפי שלקחו תחלה כבואם מצפון את הענל שבדן. ר' סעדיה גאון הביאו הרדיק. בשנה וגוי מעצתו. של אפרים. נדמה וגוי. כלוי מלך שמרון יהיה דומה כקצף עים מים שהוא הולך אנה ואנה לארם לאשור למצרים וסוסו כלה, מלשון כסיר גוים נדמית (יחזקאל ל"ב ב'). כקצף תרנומו כרותחתו. ואמרו להרים וגוי. יאמרו כן להרים ולגבעות שעברו עליהם.

פסוק ט' עד י"ג. מימי הנבעה הטאת ישראל. לעיל (ט' ט') אמר העמיקו שחתו בימי הנבעה, וכאן הוא אומר יוחר מימי הנבעה הטאת ישראל. שם עמדו. שתקו בני בנימין ולא מיתו כם, כמו עמדו לא ענו עוד אויב (ליב ט"ז) ויעמד הים (יונה א' ט"ז) כמו וישחק הים (שם י"ב). כי חשבו לא תשיגם בנבעה מלחמה בשביל

בני עולה, וכן חושבים גם עתה. באותי ואסרם. שרשו נסר כמו נשר בשיין שמאלית והרבה כרחויל. כחפצי היה לגורם לשנים ולחלקם לשתי ממלכות, ואספו עליהם עמים, והשבתים אוספו עליהם בנימין ושמעון ליהודה ושאר השבתים לאפרים, באסרם לשתי עונתם, ואסרתי אותם כל אחד ואחד למענית המחרישה האחת. ואסרם עגלה מלמרתה. שבימי השופטים היתה הממשלה לשבט אפרים (עי' פירושי על שופטים). ואמרתי ארכיב אפרים וגוי יהודה יחרוש ויעקב ישדר לו, ורוב השבתים קראם הנביא אם בשם ישראל או בשם יעקב. ואמרתי להם ורעו לכם לצרקה וגוי, ועת לדרוש את ה' עד יבוא ויורה צדק לכם, כלוי' עד בוא העת כאחרית הימים ולא תצטרכו עוד מלך לשפטכם כי ה' יהיה מלככם ויורה לכם. אמנם חרשתם רשע וגוי הנה ידבר הנביא לשתי הממלכות, ואחיב פנה דיבורו לאפרים. כי נטחת כדרךך וגוי, וכל המשל הוא מוטן האסיף.

פסוק י"ד וט"ו סיום. כשר שלמן בית ארבאל. ענין לא נודע לנו. ככה עשה לכם בית אל המלך שמוכר אחיב עשה לכם ככה בבית אל. בית אל כמו בבית אל. בשחר נדמה נדמה מלך ישראל. והו ירבעם, שנכרת ביתו ולא הוריש ממלכתו לבניו אחריו.

יא ויב.

הנבואה הזאת נאמרה בימי חזקיה אחר חורבן מלכות אפרים כנראה מענינה. ונראה שנאמרה אחר שעשה חזקיה את הפסח ושלח בכל פליטי אפרים להשתתף ברבר, כמסופר בדהייב (ל' ה' עד י"ב), ומאשר ומנשה ומזבולון נכנעו ויבואו ירושלים. אך בארץ אפרים וכשאר העם היו רובם משחקים ומלעגים על הדבר, ועל אותו הענין נשא הנביא את דברו.

פסוק א' ו"ב. כי נער ישראל וגוי. התחיל בענין יציאת מצרים, קראתי לבני, קראתי אותו שיהיה בני. קראו להם וגוי. קראו הקוראים, ותרגומו שלחית נביי לאלפא להון. לבעלים יבחו וגוי, כלוי' הלכו מפניהם למען אשר יבחו לבעלים.

פסוק ג' ו"ד. ואנכי תרגלתי וגוי. עיי אומן ופרנוג, ותרגומו ואנא במלאך שליח מן קרמי דברית באורח תקנא לישראל. קחם על זרועותי, של האומן. ולא ידעו כי רפאתים. כלוי' כל ההנהגה היתה באופן שלא ידעו תכלית כוונתי לרפאת אותם מהלים, שלא הרגישו מחלחם, והוא כענין שאמר יחזקאל (כ' כ"ה) וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגוי. כתרגומו במדרגת בנין רחמין נגדתינון, כמרמי על על לחיהם. רשיי כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם על ידי לוחים וכוי. וענין הלוחים הם הם החוקים שניתנו להם כפי הצורך.

פסוק ה' ו"ו. לא ישוב אל ארץ מצרים. כך היתה בדעתי, ומה הועלתה, עכשו ואשור הוא מלכו. כי מאנו לשוב. אלי. כאמרו כן הלכו מפניהם. מאנו לשוב הוא לשון נופל על לא ישוב, לצחות המליצה. וחלה. שרשו חול ובנסתר חל חלה. בדין. סעיפיו. ממועצותיהם, הוא דיבור בסני עצמו. רשיי.

פסוק ז' ח' וט'. ועמי תלואים למשובתי. כתרנומו ועמי פליגין למיתב לאורייתו, ולשון רש"י תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב. שלכם חלוק עליהם, ולשון חלוי בענין זה הרבה ברח"ל. ופ"י למשובתי כמו לתשובתי, לשוב אלי ומה שחפסו הראביע והרדיק כי משוכה לעולם לגנאי אינה תפיסה שאין הנביאים מרברים בסגנון אחד, ושינוי כוונת מלה יארע הרבה כפי שינוי המקומות שמשתמשין בה. ואל על יקראוהו הקוראים, אלה יקראוהו אל ה', ואלה יקראוהו על ה'. ולכך הם תלואים ולא ירומם עמי יחד ותרנומו כהרא לא יהלכון בקומה זקופה, כל'י שלא ילכו קוממיות יחדו. איך אתנך וגו'. לכלותם כולם מעל סני האדמה. לא אשוב לשחת אפרים, וכמיש וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכה מלכי אשור (דהייב לי וי) ואמר (שם ט') כי בשובכם על ה' אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לאד"ן הזאת וגו'. כי אל אנכי ולא איש. בענין שני שמעו אלי בית יעקב וגו' העמוסים מני בטן וגו' אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט (ישעיה מ"ז ב' וד'). בקרבך קרוש ולא אבוא בעיר. יפה פירשוהו בסדר אליהו רבה (ספ"ד) נשבע הקב"ה לעמו שלא יחליפם בעם אחר ולא ישנם ולא ימירם באומה אחרת שני' לא אעשה חרון אפי' וגו', ובסדר אליהו זוטא (ס"ז) נשבע הקב"ה לעמו שלא ישנם בעם אחר ולא יחליפם באומה אחרת ולא ישכינם בעיר אחרת שני' לא אעשה חרון אפי' ולא אשוב לשחת אפרים וגו'. ובנוסחא אחרת, ולא ישכינם בעיר אחרת שני' בקרבך קרוש ולא אבוא בעיר.

פסוק י' וי"א. אחרי ה' ילכו וגו'. שישונו מהגולה וילכו אחרי ה'. מים. כתרנומו ממערבא, ואמר הראביע שהיא מצרים כי כן היא מערבית דרומית. יחררו בצפור וגו'. כל'י ממערב וממזרח, מצרים כמערב ואשור כמזרח, ולא הגלו למצרים אבל הלכו שם מעצמם בשעת החירום ולאשור גלו, ונאמרה נבואה זו אחרי גלות מלכות אפרים כמו שאמרת.

ס"י י"ב. פסוק א' ובי'. סבכוני וגו' ועם קדושים נאמן. הוא חזק וקיים על ידי הנביאים, ויונתן תרגמו ואינון דהוו סלחין קדמי בבית מקדשא מתקרן עמא קרישא בכך הוו קימין. אפרים רעה רוח וגו'. ריש"ן תכוסות הם לצחות הלשון. כל היום כוב ושד ירבה וגו'. שכריתתם ברית עם אשור בימי מנחם וכהובילו שמן למצרים בימי הושע היו רוח קדים וכוב ושד שמבטיחיו כובו לו ושרדו אוהו.

פסוק ג' ד' וה'. וריב לה' עם יהודה. שעקב את אחיו הוא אחז שקרא את חנלתי פלנאסר על מלכות אפרים וה' רב עמו כי מלך אשור הצר לו ולא חוקו (דהייב ב"ח ב'). ולפקד על יעקב וגו', והשיב לו כמעלליו. וכינה כאן את יהודה בשם יעקב להמשיך מליצת נבואתו כמאורע של יעקב אבי האומה. כבטן עקב את אחיו. ואף יהודה עקב מלכות אפרים, וליעקב השיב לו כדרכיו על ידי עשו ולבן. אולם בסוף אחר שקבל ענשו ובאונו שרה את אלהים. ופ"י את אלהים כמו עם אלהים, כי אלהיו היה עמו, ואלהים קדש ואינו מלאך, שאחיב מזכיר את המלאך, ומה היתה שררותו, וישר אל מלאך וגו', וככה המלאך והבטיחו כי בבית אל ימצאו

כי שם יגלה אליו השם. ושם ידבר עמנו. כלוי בזה המאורע ידבר עמנו, כי מעשה אבות סימן לבנים, ויהודה רד עם אל שנתחוקה מלכותו בימי חזקיהו. פסוק ו' וז' סיום. וה' אלהי הצבאות צבא של מעלה מלאכיו ומשרתיו וצבא של מטה ישראל שהם צבאות ה'. ה' זכרו. שאין בו שינוי כמיש כי אני ה' לא שניתי וגו' (מלאכי ג' ו'). ואתה באלהיך תשוב. למה שהיית בתחלה שר את האלהים, ותרנמו תתקף עפיי ענינו, חסד ומשפט שמור וגו' :

יב.

פסוק ח' ט'. נבואה זו קטועה ונתחברה עם הקודמת לפי שאף בה המשילם עם יעקב אבינו. ואין להכיר בה באיזה זמן נאמרה, אבל הדברים מראים שהיו בני אפרים יושבים בשלוח. ואולי נאמרה בימי ירבעם בן יואש, אשר השיב את גבול ישראל, וישבו בשלום ובכטחה. ואלו הכתובים מוכיחים שישראל במלכות אפרים נספו אל המספר, ולמדו זה מאנשי צור וצידון, ועיכ נקראו התגרים על שמם כנען. כנען וגו'. כך הוא דרך התגרים, ויאמר אפרים וגו', שאף הוא נחשב בין התגרים. מצאתי און לי, שממנו של אדם הוא כחו ואונו, כל יגיעי כמו יגיע כפיך וגו' (תהלים קכ"ח ב'). שמעשה ידיו של אדם נקרא יגיעו. לא ימצאו וגו'. המוצאים, וענינו שלא ימצאו בכל יגיעי עון אשר יהיה אפי' חטא קל. והוא אומר כן אף שבידו מאוני מרמה. פסוק י' י"א וי"ב. ואנכי ה' וגו'. שחמכתך כשהיית בעוני מצרים. והנה עוד אושיבך באהלים כימי מועד חג הסוכות, שתהיה כמו שהיית במדבר, וכענין שאמר לעיל (ב' י'). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש וגו'. לכן הנה אנכי מסתיה והולכתיה המדבר וגו' (שם ט"ז). ובאותו ענין נבא עמוס (ה' ד') שמעו זאת השואפים אביון וגו' להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאוני מרמה וגו'. ודברתי על הנביאים וגו' כמו אל, וכיר הנביאים אדמה. הרביתי לכם דמיונות ומשלים שתבינו אחריתכם. אם נלעד און אך שוא היו בנגלל שורים זכחו. כלוי אותם שובחו שורים בנגלל שוא היו (ועי' לעיל ל' ו'). ט' ט"ז) גם מוכוחם וגו', שוא הם ולא יועילו להם. פסוק י"ג י"ד וט"ו. ויברח יעקב וגו'. כלוי ומה היה סופו של יעקב שבא במרמה. ויעבר ישראל באשה. שלא היה לו אפי' לתת מוהר ומתן. ובאשה שמר. את הצאן. אולם לא בן עשה ה' לישראל כי ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים, ובנביא נשמר ישראל, ואף על פי כן הכעים אפרים וגו' ודמיו עליו ימוש, ומתחייב בנפשו. אבל וחרפתו ישיב לו אדניו, שלקחו לו לעבד ממצרים.

יג.

נבואה זו נראה שנאמרה בימי מנחם שהרג את שלום. שמסיים בה והריותיו יבוקעו, ושם מסופר ואת כל ההרותיו בקע (טיב ט"ז י"ג וגו'). ואז בא פול מלך אשור, ואולי לזה כוון באמרו ט"ז יבוא קדים רוח ה' ממדבר וגו'. הוא ישסה אוצר כל בלי חמדה (ט"ז). ואולי נחם יסתר מעיני (י"ד) הוא לשון צחות כלפי השם מנחם.

פסוק א' ב' וגי'. כדבר אפרים רתח. תרגומו כד ממלל חד מדכית אפרים רתוחא אחיר להון לעממאי, והכוונה על ירבעם. נשא הוא בישראל, הוא כפל לשון אל כדבר. וכלי נשא הוא את ריבורו. ויאשם בבעל. בימי אחאב. ועתה יוסיפו לחטא. יהוא השמיד את עובדי הבעל, אבל בימי יהואחו בנו עמדה האשרה בישראל (מיב יג ו') ומעת שנהרג זכריה בן ירבעם פשטה עבודת הבעל בישראל. כדכתיב (מיב יז ח') וילכו בחקות הגוים וגו' ומלכי ישראל אשר עשו, ויצבו להם מצבות ואשרים וגו' (שם ו'), ויעשו להם מסכה שני עגלים ויעשו אשרה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (שם טז'), ותחלת דבר הושע הוא בענין עבודת הבעל (א' ובי'). כתבונם. תרגומו כדמותהון, בכיף, וכן ברשיי וראביע כתבונם, ופי' כתבניתם. מעשה חרשים כלה, כמיש לעיל (ח' ו') כי מישראל והוא חרש עשהו. להם הם אמרים וגו'. אומרים האומרים, והם דברי שגינה ולצון, את האדם זוכחים והעגלים ישקון, כענין שני וכל הסה אשר לא נשק לו (מיא ייח ייט). לכן יהיו וגו'. הענן והמל עיי' החמה, והמין והעשן עיי' הרוח.

פסוק ד' והי'. ואנכי וגו' ואלהים זולתי לא תרע שהושיעך מארץ מצרים וכמיש ומושיע אין בלתי. אני ידעתוך במדבר וגו'. ושם ראית כי אני הוא המושיע. כך היה להם לומר לעצמם.

פסוק ו' ז' וחי'. כמרעיתם וגו'. תרגומו כד ונתנון, ולשון רשיי כאשר באו לארץ מרעיתם וכו' (מלת כמו ברשיי צריך למחוק). אשור. כמו אשורי, ותסם לצחות לשון הנופל על שם אשור. חית השדה תבקעם. יונתן תרגומו שצתינון כמו אבקעם. ותבקעם. בלוי שיהיו כמו חית השדה תבקעם.

פסוק ט' י' וייא. שחתך ישראל. המשחית. כי בי בעורך. כי מה שהוא בעורך חלוי ב'. אהי. אני אהיה אבל מלכך אסוא וגו' אתן לך מלך באפי וגו'. הנביא קובל שעברו על דברי שמואל הנביא ושמו עליהם מלך ומאסו בה' ממלוך עליהם ועל כן באו עליהם כל הצרות האלה. ובאמת בימי השופטים מצינו ותשקוט הארץ ארבעים שנה, ותשקוט הארץ שמונים, אבל מעת ששמו עליהם מלך לא שקטה הארץ, ואמר אתן לך וגו' על שלום שהרגו מנחם.

פסוק יב יג יד וטינ. צרור עון אפרים וגו'. מני אז שגרמו שיבקשו העם תנה לי מלך ושרים, כמיש בני אפרים נושקי רומי קשת וגו' לא שמרו ברית אלהים וגו' (תהלים עיה ט' וי') וימאם באהל יוסף וכשבמ אפרים לא כתר (שם שם סיב). חבלי יולדה יבאו לו. שהוא הכרח המסוכב מן הסבה, הוא בן לא חנם. לראות את הנולד. כי עת לא יעמד וגו'. הנולד לא יעמד עת במשבר בנים אלא ינלד. מיד שאול אדם ממות אנאלם. בתמיה, וסוף הפסוק מוכיח על ראשו. אהי דברך מות וגו'. דברך נרדף עם קטבך, ודברך מלשון דבר (עיי' רדיק), וסרס המקרא אהי מות דברך אהי שאול קטבך, וכמו שנאמר מן שמן שמנים כך נאמר מן דבר דברים. פסוק טז ו' ו' בסיי יד סיום. כי הוא בין אחים יפריא. אפי' אם יפרה באתו (רשיי וראביע) יבוא קדים וגו' והכוונה על אשור שבא מארץ הקדם, ואחיב עוב את

המשל ואמר הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה. ומסיים תאשם שמרון וגוי. והריותיו. חרגומו ומעדיהון. כמו והריותיהם.

יך.

נבואה זו נאמרה בזמן ששמו כחוננס על אשור, וכינה בשם ישראל יהודה ואפרים שבתחלה נסמך אחו על אשור ואחיב נסמך סקח עליו, כמו שכארתי. וענין התשובה שיבטלו העגלים והבעל והאשרה באפרים וביהודה.

פסוק ב' ג' ו' ד'. כי כשלת בעונך. כל אחר מכם כשל בעוננו. כל תשא עון. לגמרי תשא עון, כלו כך היא מרתך. וכעין זה תרגומו. וקח טוב. כמו ולקח טוב, מרתך לקח הטוב. אשור לא יושיענו וגוי. כל זה יאמרו, על סוס וגוי, וכתרגומו על דכבי פוסון לא נתרחיץ.

פסוק ה' ו' ז' ח'. אהבם נדבה. בנרבת לבי אף שאינם ראויים לכך כי שב אפי וגוי. אהיה כטל וגוי. אשר לא יקוה לאיש וגוי. (מיכה ה' ו'). וניתן להם כי מדות הפריחה כשושנה והשרשים כארו לבנון. ישובו ישבי בצלו. המשילם כעץ כמיש (דניאל ד') תחתיה תלל חיות ברא ובענפוהי ידורון צפרי שמיא. והכוונה על הגולים שישובו ויחיו דגן. ויפרחו כגפן. שב על ילכו יונקותיו. זכרו כיין לבנון. כולל בסוף ששמו וזכרו יהיה כיין לבנון, והוא הסך גפן בוקק (י' א') הנה אפרים שרשם יבש (ט' טו') כי הוא בין אחים יפריא וגוי (י"ג טו').

פסוק ט' סיום הנבואה. אפרים וגוי, כבר יסדו חזיל בתוספתא דסוטה שהרבה מקראות מי שאמר זה לא אמר זה, ואף כאן המדברים הם אפרים אל השם ית' והשיית המשיב להם.

אפרים. מה לי עוד לעצבים.

השם. אני עניתי ואשורנו.

אפרים. אני כברוש רענן.

השם. ממני פריך נמצא.

ולא רמו שהשיית הוא המשיב שהוא מוכן מעצמו.

פסוק י'. מי חנם ויבן וגוי. הוא סיום כל הספר כמו שכתבתי בהקדמה. ואולי בימי חזקיה התחילו לקבץ דברי הנביאים. כעין שנאמר במשלי, גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה (כ"ה א'). ולא מצאו נבואות שקדמו לו. ומטה שמצאו בדרו לקיים מה שיקויים לדורות, וע"כ דברי נביאי בית אפרים מועטים.

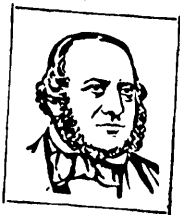

ישראל זאנגוויל

הילל גאון

חייא מייכל זאקס

א. ב. גאטשעט